

יחסי ישראל-צ'כיה: מרגש לפרגמטיזם?

אירנה קלהוסובה

הרפובליקה הצ'כית וישראל נחשבות לבעלות ברית שמקיימות ביניהן שותפות איתנה. צ'כיה תמכה בעמדתה של ישראל בכמה צמתים קריטיים, גם כשהמשמעות הייתה להימנות עם המיעוט. שורשי היחס המיוחד של צ'כיה כלפי ישראל הם שילוב ייחודי של מורשת היסטורית, של ערכים, של אידאליזם ושל ראליזם. הדיפלומטים הצ'כים טוענים שעמדותיהם אינן נובעות מעמדה 'פרוישאלית', אלא מנחישותם לאזן את האווירה הרוויה בדעות קדומות אנטי-ישראליות, השלטת כעת במוסדות הבינלאומיים. מבחינתה של ישראל היחסים הדוקים עם צ'כיה מונעים פחות על-ידי הרגש, והם אינסטרומנטליים ופרגמטיים. כפי הנראה יקום בעתיד דור חדש של דיפלומטים צ'כים שלא יחוש את הרגשות האידאליסטיים, המאפיינים את הדור הקודם שחי בתקופה הקומוניסטית. אף-על-פי-כן יחסים פרגמטיים המבוססים על שיתוף פעולה כלכלי ועל שיתוף ידע הם אינטרס הן של צ'כיה והן של ישראל. בשל גישתה החיובית של צ'כיה כלפי ישראל היחסים בין שתי המדינות צפויים להישאר הדוקים גם בטווח הנראה לעין.

מילות מפתח: הרפובליקה הצ'כית, ישראל, דיפלומטיה, יחסים, יחסים מיוחדים, תומאס גריג מסריק, סינדרום מינכן, האיחוד האירופי

היחסים בין האיחוד האירופי לישראל ממשיכים להיות מושפעים מספקנות הולכת וגוברת. הרושם הוא כי המכשול העיקרי בפני יחסים עמוקים יותר משני הצדדים הוא חוסר האמון וההשקפות השונות באשר למציאות במזרח התיכון. אולם יחסים הדוקים ביותר מתקיימים במישור הבילטרלי בין ישראל לבין חלק מן המדינות החברות באיחוד האירופי. מדינות אלה ממלאות תפקיד חשוב בכך שהן מהוות

אירנה קלהוסובה היא תלמידת מחקר לתואר שלישי בבית הספר לכלכלה בלונדון (LSE). קלהוסובה היא חוקרת בכירה בארגון Forum 2000. במהלך 2014 שימשה כמתמחה במכון למחקרי ביטחון לאומי.

משקל נגד למדינות אחרות באיחוד האירופי המקדמות עמדות חד-צדדיות נגד ישראל. אחת מן המדינות הידידותיות ביותר כלפי ישראל היא צ'כיה. עמדתה הפרו-ישראלית של צ'כיה שאינה תמיד חד-משמעית ממשיכה להיות אחד מן המאפיינים היציבים היחידים במדיניות החוץ שלה, הפוליטיקאים הצ'כים תומכים בישראל שוב ושוב, בשעה שהיא ניצבת אל מול לחץ וביקורת בינלאומיים. דיפלומטים הן בצ'כיה והן בישראל רואים את היחסים בין שתי המדינות כאיתנים וידידותיים. הדיפלומטים הצ'כים לא היו מהססים לכנות יחסים אלה בשם 'מיוחדים'. במאמר זה¹ ינותחו הסוגיות האלה: א. חשיבות היחסים הקרובים בין ישראל וצ'כיה מנקודת המבט של ישראל; ב. שורשי 'היחס המיוחד' של הרפובליקה הצ'כית כלפי ישראל; ג. עתיד יחסי ישראל-צ'כיה.

היחסים בין ישראל וצ'כיה

למרות הטינה הקיימת אין ישראל יכולה להזניח את יחסיה עם אירופה. היחסים בין אירופה לבין ישראל פורחים בתחום הכלכלי, בתחום המדעי ובתחום התרבותי, על אף ששיתוף הפעולה בתחום הפוליטי מאופיין בחוסר אמון ולעתים קרובות גם בהיעדר הבנה משני הצדדים. אף-על-פי-כן קיימת עדיין קבוצה של מדינות אשר אינן מאמצות את המדיניות הביקורתית האוניברסלית כלפי ישראל. מדינות אלה מונעות מן האיחוד האירופי לאמץ קווי מדיניות העלולים להשפיע לרעה על ישראל, וניצבות כנגד ניסיון לדה-לגיטימציה של ישראל בארגונים בינלאומיים או באמצעות תנועת ה-BDS (חרם, מניעת השקעות, עיצומים). אחת ממדינות אלה, הפעילה באופן אקטיבי בקרב קבוצה זו, היא צ'כיה. גם באו"ם הצ'כים מצביעים לרוב נגד החלטות המפללות את ישראל.

האופן שבו צ'כיה נתפסת בישראל

הקונוטציה של צ'כיה בישראל היא לרוב חיובית. בהשוואה למדינות אחרות במרכז ובמזרח אירופה אין היא מקושרת במחשבתם של הישראלים לשואה. האומה הצ'כית נחשבת לידידותית כלפי ישראל וכן כלפי היהודים. האליטה האינטלקטואלית בישראל מכירה את שמו של הנשיא הראשון של צ'כוסלובקיה תומאס גריג מסריק, שעל שמו קרויים רחובות, כיכרות ובתי קפה בערים הגדולות בישראל. המונח 'רובה צ'כי' מצלצל עדיין באוזניהם של בני הדור המבוגר יותר בישראל, כשהם נזכרים בסיוע הצבאי הצ'כי, אשר תרם לניצחונה של ישראל במלחמת העצמאות. ואצלב האבל, מנהיג 'מהפכת הקטיפה' והנשיא הראשון של צ'כוסלובקיה בעידן הפוסט-קומוניסטי, הפך לדמות פופולרית בישראל לאחר 1989.

גם במהלך התקופה הקומוניסטית, כשאימצה צ'כוסלובקיה עמדה אנטי-ציונית, התקיימה בישראל ההבנה כי עמדה זו ננקטה בשל לחצה של מוסקבה,

שאליה הייתה חשופה צ'כוסלובקיה כגרורה סובייטית מסוף שנות ה־40. לכן התרגשו ישראלים רבים מן 'האביב של פראג' בשנות ה־60, וקיוו כי יעלה בידה של צ'כוסלובקיה להשתחרר מן הפטרונות הסובייטיות. לאחר שפלשת צבאות ברית ורשה שמה קץ לתקוות אלה, חיבר הזמר האגדי אריק איינשטיין את השיר 'פראג', שהפך ללהיט בישראל.

שורשי 'היחס המיוחד' של הרפובליקה הצ'כית כלפי ישראל

גישתה החיובית של צ'כיה כלפי ישראל מבוססת על סדרה של גורמים המשולבים זה בזה. מדובר במיוחד במורשת היסטורית, המגדירה במידה רבה את העמדה הצ'כית. גישתם הפרוציונית של מנהיגי מפתח צ'כים (וצ'כוסלובקים) והטראומה של הסכם מינכן הם שני גורמים ייחודיים למדי בהיסטוריה של צ'כיה, המייצגים את החוויה המעצבת המשפיעה על נקודת המבט שלה. בנוסף, היעדר עבר קולוניאלי וקיומה של מורשת קומוניסטית הופכים את ההיסטוריה למפתח להבנת עמדתה של צ'כיה. בין שאר הגורמים התורמים לעמדתה של צ'כיה ניתן למנות סיבות פרגמטיות, ביניהן עניין כלכלי ותפיסת האיום הביטחוני המשותפת.

היסטוריה²

יהודים ולא יהודים חיים כיום בדו־קיום בצורה טובה יחסית בשטח הרפובליקה הצ'כית. בדרך כלל השתלבו יהודי צ'כיה במידה רבה, והיו חלק אינטגרלי מן האליטה העסקית, התרבותית והמדעית של צ'כוסלובקיה. פילושמיות אינטלקטואלית הייתה נפוצה, והשפיעה רבות על ההנהגה הצ'כוסלובקית של הרפובליקה הראשונה (התקופה שבין 1918 למלחמת העולם השנייה). הנשיא הראשון של צ'כוסלובקיה תומאס גריג מסריק היה תומך נלהב של הציונות, והיה ראש המדינה הראשון שביקר ביישוב היהודי בארץ ישראל ב־1927, בגיל 77.

מסיומה של מלחמת העולם השנייה ועד להפיכה הקומוניסטית ב־1948 התאפשר לצ'כוסלובקיה לנהל מדיניות חוץ עצמאית למדי. תחת הנהגתו של שר החוץ יאן מסריק, בנו של הנשיא הראשון תומאס, תמכה צ'כוסלובקיה בהחלטת החלוקה של ארץ ישראל באו"ם והכירה במדינת ישראל ב־19 במאי 1948. לתמיכה הדיפלומטית במדינה החדשה נלווה סיוע צבאי. חרף האמברגו הבינלאומי מכרה צ'כוסלובקיה למדינה – לפני ואחרי הקמתה – רובים, מכונות ירייה, תחמושת ומטוסי Avia S-199 וספיטפייר. טייסים ישראלים, ביניהם הנשיא לעתיד עזר ויצמן, ומכונאים צבאיים אומנו בצ'כוסלובקיה.

לאחר 1948 החלה צ'כוסלובקיה לחקות את הגישה הסובייטית הן כלפי היהודים והן כלפי ישראל. באופן דומה לברית המועצות בשנות ה־30, ערך המשטר הקומוניסטי בצ'כוסלובקיה משפטי ראווה כנגד חברים 'בלתי נאמנים' במפלגה.

היהודים שהועמדו לדין הואשמו, בין היתר, בקשירת קשר טרוצקיסטי-טיטובי-ציוני, והודגש אופיים האנטישמי של המשפטים. בתגובה לאופיו האנטישמי של המשפט ב-1952³ החזירה ישראל את השגריר שלה. צ'כוסלובקיה עשתה זאת כבר ב-1951. הליך הדה-סטליניזציה בצ'כוסלובקיה הגיע לשיאו בשנות ה-60. חילוקי הדעות עם הרשויות בדבר עמדתה האנטי-ישראלית הפכו לחלק מן המחאה כנגד המשטר הקומוניסטי. בייחוד לאחר ניצחונה הצבאי של ישראל במלחמת ששת הימים לא הסתירו צ'כים רבים את הערצתם כלפי המדינה היהודית. העובדה כי בתגובה למלחמת ששת הימים ניתקה צ'כוסלובקיה את יחסיה הדיפלומטיים עם ישראל הוכיחה לרבים כי חרף הליברליזציה החלקית פעלה עדיין ההנהגה הקומוניסטית של צ'כוסלובקיה במידה רבה על-פי הדוקטרינה הסובייטית.

לאחר דיכוי 'האביב של פראג' ב-1968 נותרה צ'כוסלובקיה עוינת כלפי ישראל. היא תמכה בהחלטת האו"ם מ-1975, שהשוותה את הציונות לגזענות. המשטר הקומוניסטי בצ'כוסלובקיה גם שמר על יחסים קרובים עם אש"ף, אשר החזיק בנציגות רשמית בפראג מ-1976. יאסר ערפאת היה אורח קבוע של מנהיגיה הקומוניסטים של צ'כוסלובקיה.

'מהפכת הקטיפה' של 1989 פתחה פרק חדש ביחסים בין צ'כוסלובקיה לישראל. בנאום השנה החדשה שלו הביע הנשיא ואצלב האבל את רצונו בחידוש היחסים עם ישראל. חידוש היחסים, שהתרחש בפברואר 1990, היה ביטוי ברור למדיניות החוץ של צ'כוסלובקיה, החופשית משליטה סובייטית.

ההזדהות של צ'כיה עם ישראל

הצ'כים נוטים לראות קווים היסטוריים מקבילים בין מצבן של צ'כיה וישראל. הטראומה של הסכם מינכן מ-1938 נמצאת מעל הכול, וממשיכה להיות חוויה מעצבת המשפיעה על האופן שבו צ'כיה תופסת את

עמדתה של ישראל. העובדה כי בריטניה וצרפת בגדו במדינה קטנה במרכז אירופה כדי לרצות משטר נאצי תוקפני הותירה את הצ'כים עם תחושת נטישה מרה. צ'כים רבים מוכנים להבין את ספקותיה ואת ספקנותה של ישראל כאשר ידידיה ואויביה כאחד דורשים ממנה לוותר על שליטה בטריטוריה בתמורה לשלום ארוך טווח. הדיפלומטים הצ'כים גם מכירים בעובדה שזיכרון מינכן מונע מהם, במודע או שלא במודע, להצטרף לאלה הרואים קשר ישיר בין היעדר השלום באזור לנוכחותה של ישראל מעבר לקו הירוק. הם אינם רוצים להיות חלק מן המדיניות אשר הייתה כה מזיקה עבור הצ'כים.⁴

צ'כים רבים מוכנים להבין את ספקותיה ואת ספקנותה של ישראל כאשר ידידיה ואויביה כאחד דורשים ממנה לוותר על שליטה בטריטוריה בתמורה לשלום ארוך טווח

⁴ עבור הצ'כים.

צ'כים רבים, כולל האינטלקטואלים, רואים בישראל אי של דמוקרטיה המוקף בים של חוסר יציבות ודיכוי. יכולתה של ישראל להגן על עצמה כנגד אויביה בעלי העוצמה הרבה יותר חיזקה את הפופולריות של ישראל וההערכה כלפיה בקרב הצ'כים, הנאלצים לחיות עם טראומת הכניעה – בתחילה לכיבוש הנאצי ולאחר מכן במהלך 'האביב של פראג', לצבאות ברית ורשה. נכונותה של ישראל להגן על שטחה והחשיבות של הסתמכותה על כוחה העצמי אינה מתפרשת, כפי שקורה לעתים קרובות במערב אירופה, כאגרסיביות ועקשנות, אלא זוכה להבנתם של הצ'כים. העובדה כי במלחמה הראשונה בין ישראל לערבים תרם הנשק הצ'כי להישרדותה של ישראל מחזקת אף יותר תחושות סימפטיה אלה.

העבר הלא-קולוניאלי והמורשת הקומוניסטית

היעדר עבר קולוניאלי פוטר את הצ'כים מן הצורך לקיים 'יחסים היסטוריים מיוחדים' עם מדינות ערב במזרח התיכון. בנוסף, בשל עברה הקומוניסטי – כשלא הייתה לצ'כוסלובקיה בררה אלא לשמור על יחסי ידידות עם המדינות הערביות האוטוריטריות – אין לצ'כים סנטימנטים כלשהם כלפי העולם הערבי. הם ריאליסטים למדי בהערכת האירועים באזור. לדוגמה, במהלך 'האביב הערבי' סירבו פוליטיקאים ופרשנים צ'כים רבים להשוות בין 'האביב הערבי' לבין האירועים אשר התרחשו במזרח אירופה בתחילת שנות ה-90. הם הזהירו גם מפני תחזיות אופטימיות מדי בנוגע לדמוקרטיזציה המהירה של המזרח התיכון.

הניסיון הקומוניסטי משפיע עדיין במידה רבה על האינטלקטואלים הצ'כים. בעוד מונחים כגון פוסט-קולוניאליזם, פוסט-לאומיות ורב-צדדיות שולטים בשיח במרבית האוניברסיטאות וכלי התקשורת, וידם של האינטלקטואלים הנוטים לשמאל היא על העליונה, הרי המצב בצ'כיה עדיין שונה למדי. השקפת העולם של האינטלקטואלים הצ'כים היא לעתים קרובות שמרנית למדי. הם נוטים פחות לאמץ את העמדות הפוסט-מודרניות והרליטיביסטיות של עמיתיהם במערב. מכאן שרבים מהם מבינים ומכבדים את הנכונות של הישראלים להשתמש בכוח להגנה על ביטחון המדינה ועל ריבונותה, ומסרבים לעתים קרובות לקבל את הפציפיזם הצבוע של עמיתיהם במערב.

מדיניות חוץ

אחת המטרות העיקריות של מדינות החוץ של צ'כוסלובקיה ולאחר מכן של הרפובליקה הצ'כית לאחר נפילת הקומוניזם הייתה ההצטרפות לארגונים ולמוסדות הביטחוניים, הכלכליים והפוליטיים של העולם המערבי. נקיטת עמדות 'פרו-אטלנטיות' אינה בחירה אסטרטגית בלבד, אלא תגובה טבעית ל-40 שנים שבמהלכן התקיימה צ'כוסלובקיה במעגל ההשפעה הסובייטי. בשל ניסיונה ההיסטורי של

ארצות הברית תלו בה הצ'כים תקוות – ולא במדינות אירופה המערבית – כי תעניק ערבויות ביטחוניות לא רק לצ'כיה, אלא לכלל אזור מרכז ומזרח אירופה. חלק מעמדה פרו־אמריקנית זו הפכה גם לעמדה ידידותית כלפי ישראל. חרף הרצון להצטרף לאיחוד האירופי נחשבה צ'כיה תמיד לספקנית למדי כלפי אירופה. הגישה הביקורתית כלפי בריסל חזקה במיוחד בקרב חלק מאנשי המרכז־ימין והשמרנים בקשת הפוליטית בצ'כיה. מכיוון שהעמדה האנטי־ישראלית במוסדות האיחוד האירופי הולכת ומתחזקת, גם עמדה ספקנית זו כלפי אירופה מהווה גורם למעמדה המובחן של צ'כיה בתוך האיחוד האירופי.

האינטרס הכלכלי

ישראל היא שוק הייצוא השישי בגודלו של צ'כיה מחוץ לאיחוד האירופי. מאז 1993 נרשמה עלייה כמעט רציפה בהיקף הסחר בין שתי המדינות. כלכלתה של צ'כיה מרוויחה מהשקעות ישראליות ומתנועת התיירים מישראל.⁵ צ'כיה גם ניצבת בפני האתגר הכרוך במעבר מכלכלה המבוססת על תעשייה כבדה לכלכלה מבוססת ידע. ישראל, בשל מגזר ההיי־טק המפותח שלה וניסיונה ביישומן המוצלח של תוצאות המחקר והפיתוח, נחשבת בעיני מדענים ואנשי עסקים צ'כים רבים כדגם שיש לחקותו.

המאבק בטרור

הטרור האסלאמי נחשב בצ'כיה לאחד האיומים העיקריים – לא רק על הביטחון הבינלאומי, אלא גם על ביטחון הפנים.⁶ כמה גורמים הופכים את צ'כיה למטרה פוטנציאלית לטרור: צ'כיה חברה בנאט"ו ובאיחוד האירופי ושולחת חיילים לאפגניסטן; תחנת הרדיו אירופה החופשית/רדיו ליברטי ממוקמת בצ'כיה. תחנה זו ממומנת בידי ארצות הברית, והיא משדרת למדינות מוסלמיות רבות; צ'כיה מקיימת קשרים הדוקים הן עם ארצות הברית והן עם ישראל. רבים תופסים את ישראל כקו חזית שבו הציוויליזציה המערבית מתנגשת עם האסלאם הרדיקלי. על כן ניתן לראות זהות בין האינטרסים הישראליים והצ'כיים במאבק ברדיקליות המגיעה מן המזרח התיכון.

קהילה מוסלמית קטנה

הקהילה המוסלמית בצ'כיה היא קטנה ואינה מתאפיינת במעורבות פוליטית משמעותית והיא אינה גורם אלקטורלי. מוסלמים רבים החיים בצ'כיה הגיעו אליה כסטודנטים בשנות ה־70 וה־80 כחלק מן התכנית לשיתוף פעולה בין המדינות הסוציאליסטיות, בחסותה של ברית המועצות. רבים מאלה שנשארו נישאו לבני זוג צ'כים. קבוצה נוספת היא סטודנטים המגיעים ממדינות מוסלמיות ולומדים

כעת באוניברסיטאות בצ'כיה. עם זאת מספרם נמוך מאוד, ומרביתם אינם פועלים לקידום האסלאם הרדיקלי.⁷ יתרה מזאת, לעתים קרובות מוסלמים אלה אינם מגיעים מן המזרח התיכון אלא ממדינות ברית המועצות לשעבר.

היעדר תמיכה ביוזמות אנטי־ישראליות

הפעילויות המוכרות ממדינות מערב אירופה, ביניהן ה־BDS, הנתמכות בידי אנשי שמאל וסטודנטים מוסלמים כאחד, כמעט אינן קיימות בצ'כיה. אפילו בקרב סטודנטים לא זכו פעילויות אנטי־ישראליות, המבוצעות בידי סניפים צ'כיים של ארגונים בלתי ממשלתיים אנטי־ישראליים ידועים לשמצה,⁸ לתמיכה רחבה. ניתן להסביר את העובדה הזו לא רק במספרם הנמוך של המוסלמים הפעילים פוליטית, אלא גם בחוסר התלהבות של הצ'כים לתמוך בפעילויות מסוג זה. הגישה הביקורתית של הצ'כים כלפי ערבים/מוסלמים תורמת להיעדר תמיכה ציבורית ביוזמות אנטי־ישראליות.

זיכרון השואה

הצ'כים לא הסיתו באופן פעיל להשמדתו של העם היהודי באירופה. עם זאת, גורלה הטראגי של יהדות צ'כיה ואירופה הוא גורם התורם לגישה החיובית של הצ'כים כלפי המדינה היהודית. עבור רבים הייתה זו חובה מוסרית לתמוך בעם אשר כמעט הושמד כליל במהלך מלחמת העולם השנייה. גם כיום, כאשר נותר מספר מצומצם של עדים לאירועים אלה, זיכרון השואה וספרי הזיכרון – המנציחים את יהודי צ'כיה שנרצחו במהלך מלחמת העולם השנייה – הם חלק מן התרבות והחינוך בצ'כיה.

פורומים דו־צדדיים ורב־צדדיים

דוגמה ליחסים הטובים בין שתי המדינות, היא המפגשים האינטנסיביים המתקיימים בין פקידים ישראלים וצ'כים רמי דרג. ראש הממשלה בנימין נתניהו ביקר בפראג ב־2011 וב־2013, בעוד נשיא צ'כיה מילוש זמאן נסע לישראל זמן קצר לאחר כניסתו לתפקידו ב־2013. ב־2014 ביקר בישראל ראש ממשלת צ'כיה לובומיר זרואלק, וביקורו של הנשיא ראובן ריבלין מתוכנן להתקיים ב־2015. ב־2012, 2013 ו־2014 התקיימו פגישות הפסגה של ממשלות ישראל וצ'כיה הן בפראג והן בירושלים. פראג היא גם אתר פופולרי למפגשים וועידות פומביים וחשאיים, שמטרתם קידום השיח ושיתוף הפעולה בין מדינות המזרח התיכון. על אף שצ'כיה אינה מסוגלת ואינה שואפת להיות מתווכת ראשית בסכסוך במזרח התיכון, האינטרסים ארוכי הטווח של הצ'כים להיות מעורבים במאמצים הדיפלומטיים המתקיימים מאחורי הקלעים זוכים להכרה הן מצד הישראלים והן מצד הערבים.

דוגמאות לעמדות הצ'כיות

במרוצת העשור האחרון נקטה הדיפלומטיה הצ'כית עמדות בכמה אירועים במזרח התיכון, אשר ניצבו בסתירה ברורה לדעה הרווחת באיחוד האירופי. בין התומכים בעמדות אלה – נשיא צ'כיה מילוש זמאן, אשר חרף השתייכותו למפלגה הסוציאל-דמוקרטית נודע בעמדתו הניצית בנוגע לנושאים הקשורים למזרח התיכון בכלל ולטרור האסלאמי בפרט. הוא עורר תשומת לב כבר ב־2002, בעת כהונתו כראש ממשלה, כאשר השווה את ערפאת להיטלר ואת הפלסטינים לגרמנים הסודטים, אשר תמיכתם הנרחבת במשטר הנאצי בשנות ה־30 מילאה תפקיד פעיל בפירוקה של צ'כוסלובקיה.

במהלך התקופה שבה כיהנה צ'כיה כנשיאת מועצת האיחוד האירופי במחצית הראשונה של 2009 התקיים מבצע 'עופרת יצוקה' בעזה. בהקשר של הנשיאות הצ'כית נחשבה העמדה הניטרלית – הקוראת להפסקת אש מיידית – לתגובה הולמת של הדיפלומטיה הצ'כית. אף-על-פי-כן הצהיר דוברו של ראש הממשלה כי בהקשר של ההתפתחות האחרונה לא ניתן לראות את מבצע 'עופרת יצוקה' כמתקפה, אלא כפעולת הגנה.⁹ באופן דומה לא הצטרפו הצ'כים ב־2006 לרוב מדינות האיחוד האירופי, אשר גינו את המתקפה של ישראל כנגד חזבאללה בלבנון. העמדה הצ'כית כלפי פרשת ה'מאוו'י מרמרה' ב־2010 הייתה אף היא שונה בהשוואה לרבות ממדינות אירופה. יושב ראש הסנאט, הבית השני של הפרלמנט, פשמישל סובוטקה, אמר כי משלוח ספינות לעזה הוא פרובוקציה, והכיר בזכותה של ישראל לפעול נגד החמאס, לרבות המצור על עזה.

הדוגמה האחרונה לעמדה המנוגדת לזו הרווחת באיחוד האירופי הייתה התנגדותה של צ'כיה בהצבעה באו"ם להפיכתה של פלסטין לבעלת מעמד של מדינה משקיפה שאינה חברה. עם זאת, הושפעה עמדתה של צ'כיה מן הדינמיקה בתוך האיחוד האירופי. מבחינה דיפלומטית הסכימה צ'כיה בתחילה להצטרף לשאר המדינות החברות באיחוד האירופי ולהימנע. אולם כאשר התברר שיש מדינות המעוניינות לשבור אחדות זו לטובת ההצעה, טען בחריפות שר החוץ הצ'כי קארל שוורצנברג, כי המדינות החברות אינן מסוגלות להגיע להסכמה בדבר הצבעה מאוחדת, והחליט לשמש משקל נגד למדינות אשר החליטו להצביע בעד ההצעה. באופן רשמי הגנה הדיפלומטיה הצ'כית על עמדתה בנימוק, כי היא תומכת במשא ומתן ישיר ולא ביוזמות דיפלומטיות של אחד הצדדים לסכסוך. עם זאת, נראה כי המניע העיקרי היה הרצון לפעול לאיזון העמדה האנטי-ישראלית באיחוד האירופי.

עתיד יחסי ישראל-צ'כיה

חוסר הדדיות

הדיפלומטים הישראליים והצ'כים כאחד מסכימים כי היחסים הנוכחיים אינם מאוזנים. בעוד נטייתם הפרו-ישראלית החזקה של הצ'כים מבוססת על רציונליות, הרי התחושה הסנטימנטלית המשקפת את הערכים והניסיון ההיסטורי חשובה מכך. התוצאות המעשיות הנובעות מן היחס הידידותי כלפי ישראל הן בעלות חשיבות נמוכה יותר. יחסם של הישראליים כלפי הצ'כים מוגדר באמצעות פרגמטיזם וראליזם. צ'כיה חשובה כמדינה ידידותית בזירה בינלאומית שברובה אינה ידידותית. הדיפלומטים הצ'כים מתוסכלים מעט מכך שאינם זוכים להכרת תודה, ואף לא סמלית, מעמיתיהם הישראליים. הם אינם מצפים לרמה זהה של חיבה או לדבר מה מסוים בתמורה. עם זאת, הם היו חשים שביעות רצון אילו הישראליים לא היו מתייחסים לעמדת צ'כיה כמובנת מאליה.¹⁰ אחת הדוגמאות לחוסר הרגישות מן הצד הישראלי הייתה הדרג הנמוך של המשלחת אשר נשלחה להלווייתו של הנשיא ואצלב האבל, אשר המשיך להיאבק כנגד הדה-לגיטימציה של מדינת ישראל גם לאחר סיום כהונתו.¹¹ ביקורו של בנימין נתניהו בצ'כיה לאחר הצבעת הנגד של צ'כיה באו"ם וכן קבלת הפנים שערך נשיא המדינה שמעון פרס למשתתפי הפורום הישראלי-צ'כי ב-2013, היו סימנים לכך שישראל מקדישה כעת תשומת לב רבה יותר ליחסים עם צ'כיה.

אירופיזציה?

הדיפלומטיה הצ'כית עוברת תהליך הולך וגובר של אירופיזציה. הדיפלומטים והמנהיגים הפוליטים נחשפים לעמדות ולדעות הרווחות באיחוד האירופי. בטווח הארוך, ייתכן שיהיה זה פחות נוח לצ'כים לשמור על עמדות המבדילות אותם מדעת הרוב. בייחוד הסוציאלי-דמוקרטים הצ'כים, המקבלים השראה ממפלגות השמאל באירופה, עשויים לאמץ עמדות ביקורתיות למדי כלפי ישראל. אולם כפי שהוכיחו האירועים האחרונים, תהליך זה עשוי להימשך זמן רב יותר, וייתכן כי לא יהיה תהליך פשוט. לאחר הניצחון בבחירות ב-2013 מינה שר החוץ הסוציאלי-דמוקרטי החדש לובומיר זרואלק לתפקיד החשוב של ממלא מקומו את פטר דרולאק, תאורטיקן בתחום היחסים הבינלאומיים, הידוע בביקורתו על כמה מן היסודות של מדיניות החוץ של צ'כיה בעשור האחרון.¹² חלפה רק מעט יותר משנה עד שפטר דרולאק, סגן השר – שהטיל ספק בפומבי במורשתו של ואצלב האבל במדיניות החוץ הצ'כית, שכללה מידה רבה של אטלנטיזם וקיום יחסים מיוחדים עם ישראל – הורד בדרגה לתפקיד חשוב פחות של מזכיר פוליטי.¹³ במקומו מונה הסגנים במשרד החוץ מקרב קבוצת הסוציאלי-דמוקרטים הצעירים. אלה, בהיותם בשנות השלושים לחייהם, חסרים לא רק ניסיון, אלא גם עמדות

במדיניות החוץ. משום כך הם נראו מעוניינים פחות בקריאת תיגר על האוריינטציה הקיימת במדיניות החוץ.

הדוגמה הטובה ביותר לסטטוס קוו השולט במדיניות החוץ הצ'כית, היא אסטרטגיית מדיניות החוץ החדשה.¹⁴ החידושים שהציע פטר דרולאק לא עברו את הבחינה של משרד ראש הממשלה ושל משרדי ממשלה אחרים, והמסמך, שאישרה ממשלת צ'כיה ביולי 2015, אינו מציע שינויים משמעותיים כלשהם במדיניות החוץ של צ'כיה. המסמך מדגיש כי השותפות האסטרטגית עם ישראל, המאופיינת בישיבות המשותפות של ממשלות צ'כיה וישראל ושיתוף הפעולה בתחומי המדע, המחקר, ההשקעות, הביטחון, הכלכלה והתרבות, תמשיך לזכות לעדיפות במדיניותה של צ'כיה.

ייתכן כי קיימת סיבה נוספת להישרדותה של עמדתה הפרו־ישראלית של צ'כיה. לאחר עזיבתו של ואצל האבל חלה היחלשות משמעותית במעמדה הבינלאומי של צ'כיה. במישור הדיפלומטי צ'כיה מחפשת, ללא הצלחה רבה, אחר נושא אשר יבדיל אותה ממדינות בינוניות אחרות באירופה. התמיכה בטיבט ובבדלנים במדינות בעלות משטרים אוטוריטריים, שקידם האבל, נחלשה במעט בקרב הדור החדש של המנהיגים הפוליטיים. כפי שטען דיפלומט ישראלי, היחסים האסטרטגיים עם ישראל הופכים את צ'כיה למיוחדת.¹⁵ יש מדינות מעטות בלבד, במיוחד באיחוד האירופי, המקיימות יחסים קרובים כל כך עם ישראל.

דרך הפעולה והאסטרטגיה של ישראל

היקף חוזקה של הקואליציה הפרו־ישראלית באיחוד האירופי תלוי גם במדיניות של ישראל. אם ישלטו בזירה הפוליטית בישראל המגמות הלאומניות־דתיות התומכות במדיניות ההתנחלויות, יתקשו מדינות אירופה הנוקטות גישה חיובית כלפי ישראל לשמור על יחסיהן הקרובים עמה. מדינות אלה עשויות להרחיק את עצמן מן המדיניות הישראלית. מגמה זו בולטת כבר במקרה של גרמניה. ללא מדיניות ישראלית אשר תהיה מכוונת להשיג הסדר מסוג כלשהו עם הפלסטינים (ההסדר האידאלי הוא פתרון שתי המדינות), נחישותה של צ'כיה – לגרום לכל הפחות להאטת התהליך של הגברת הביקורת כלפי ישראל באיחוד האירופי – תלך ותיחלש.

הגדרה ברורה יותר של עמדותיה של ישראל כלפי האיחוד האירופי תסייע מאד בידי הדיפלומטים הצ'כים.¹⁶ לעתים קרובות ישראל אינה מקדישה תשומת לב מספקת לתהליכים המתרחשים באיחוד האירופי בעת עיצוב עמדותיה ומדיניותה במזרח התיכון. עובדה זו משקפת את התסכול הישראלי מן האיחוד האירופי, הנחשב לבעל דעה מוטה, ואת אבדן העניין של ישראל בהשקעת אנרגיה כה רבה ביחסים עמו. אף כי הצ'כים מבינים תסכול זה, עמדותיה הבלתי ברורות של

ישראל בנוגע לכמה מקווי המדיניות של האיחוד האירופי מקשות על עבודתם. במקרים מסוימים היקף הפעילות הנדרש מן הדיפלומטים הצ'כים לצורך ביצוע כמה שינויים במדיניות ובהצהרות המוצעות אינו ברור להם בצורה מספקת בשל העובדה שגם ישראל אינה ברורה באשר לעמדותיה.

דור חדש

ניסיון העבר, הן בצד הישראלי והן בצד הצ'כי, הוא גורם חשוב לצורך ההבנה והאמון ההדדיים. עם זאת, מרבית בני הדור החדש בישראל אינם מכירים מונחים כגון 'רובה צ'כי' או את השם תומאס גריג מסריק. באופן דומה בצד הצ'כי, הדור אשר גדל בתקופה שלאחר נפילת הקומוניזם חשוף יותר לערכים מערביים-אירופיים, לרבות הפוסט-לאומיים והפוסט-מודרניים שבהם. הניסיון והערכים השונים יהיו אתגר עבור עתיד היחסים בין ישראל לצ'כיה.

סיכום ומסקנות

היחסים בין צ'כיה לישראל הם עדיין ידידותיים וחזקים. ערכם העיקרי של יחסים אלה עבור ישראל הוא בתמיכתה היציבה של צ'כיה בה, במוסדות הבינלאומיים. תמיכה זו חשובה בייחוד באיחוד האירופי, המתאפיין בהתגברות המגמות האנטי-ישראליות. נראה כי בעבר הבינו הצ'כים טוב יותר את העמדה ואת נקודת ההשקפה הישראלית הודות לניסיון ההיסטורי, לאינטרסים, לערכים ובאופן חלקי גם לאידאליזם שלהם. אף-על-פי-כן אמפתיה וזיקה אלה עלולות להיחלש במידה חלקית בעתיד. עם התחלפות הדור ידהו חלק מן הרגשות. על כן, כדי לשמור על היחסים ההדוקים בין המדינות, יש להעניק להם בסיס פרקטי ופרגמטי יותר. שיתוף פעולה כלכלי ושיתוף ידע עשויים להיות אבני הבניין של יחסים יציבים.

התנאים לשיתוף פעולה איתן במגוון תחומים כבר קיים. הערך המעשי, בצד גישתם החיובית של הצ'כים כלפי ישראל, צריך לשמש כערובה הטובה ביותר לקיומם ארוך הטווח של יחסים הדוקים.

עומק היחסים ההדדיים גם תלוי במדיניותה של מדינת ישראל. אם מדיניות זו תוביל את ישראל לבידוד בינלאומי, יקשה יותר ויותר על צ'כיה לשמור על הקו הדיפלומטי הקיים. ניתן לצפות כי עמדתה של צ'כיה כלפי ישראל בעתיד תהיה רציונלית יותר ולא אידאליסטית. עם זאת,

מכיוון שקיים פוטנציאל רב לשיתוף פעולה במישורים שונים בין ישראל לצ'כיה, סביר כי שתי המדינות יהיו מעוניינות לשמור על היחסים ההדוקים ביניהן גם בעתיד.

עומק היחסים ההדדיים
גם תלוי במדיניותה
של מדינת ישראל. אם
מדיניות זו תוביל את
ישראל לבידוד בינלאומי,
יקשה יותר ויותר על
צ'כיה לשמור על הקו
הדיפלומטי הקיים

הערות

- 1 לצורך כתיבת מאמר זה קיימתי ראיונות עם דיפלומטים ועובדים של משרדי החוץ בצ'כיה וב ישראל בעבר ובהווה. פניתי לשגרירים, לנספחים, לסגן השר, למנכ"ל, לראשי המחלקות ולפקידים בדסקים השונים. הסכמנו כי הם לא יצוטטו במאמר זה, וכך התאפשר להם לדבר באופן חופשי יותר. כמו כן מאמר זה מבוסס על ראיונות ועל ניתוח אשר הוצגו במחקרו של יאן פינגלנד, **ישראל וצ'כיה** (2008), אשר לא פורסם.
- 2 הסקירה ההיסטורית הקצרה מבוססת על הספרים הבאים: משה יגר, **צ'כוסלובקיה, ציונות, ישראל**, 1997; פטר צידק ופטר קארל זיבר, **צ'כוסלובקיה והמזרח התיכון בשנים 1945-1989**, 2009; מילוש פויאר, **ישראל**, 2004.
- 3 במשפט (משפט סלנסקי) הופיעו שני העדים הישראלים שמעון אורנשטיין ומרדכי אורן, מנהיג מפ"ם. המשטר הקומוניסטי בצ'כוסלובקיה שגזר את דינו של סלנסקי ל-15 שנות מאסר, גרם לזעזוע עמוק בקרב השמאל בישראל.
- 4 ראיונות במשרד החוץ של צ'כיה, 2013.
- 5 סיכום המידע הטריטוריאלי עבור ישראל (אנגלית), שגרירות צ'כיה בתל אביב, 1 באפריל 2014, <http://www.cisok.cz/wp-content/uploads/2013/10/STI-aktualizace-%C4%8Derven-2014.pdf>
- 6 שירות המידע הביטחוני הצ'כי, דוח שנתי 2012, 15 בינואר 2014 (צ'כית), <http://www.bis.cz/n/2013-11-07-vyrocní-zpráva-2012.html>
- 7 שם.
- 8 תנועת הסולידריות הבינלאומית, <https://www.facebook.com/ismcz>
- 9 "ישראל פתחה במתקפה בעזה, מגייסת אנשי מילואים" (צ'כית), 10 בפברואר 2014, <http://www.novinky.cz/zahranicni/blizky-a-stredni-vychod/157920-izrael-„zahajil-pozemni-utok-na-gazu-mobilizuje-zalozniky.html>
- 10 ראיונות במשרד החוץ של צ'כיה, 2013.
- 11 "האבל ישתתף בקמפיין כנגד החרם על סחורות ישראליות" (צ'כית), 20 בפברואר 2014, http://zpravy.idnes.cz/havel-se-zapoji-do-kampane-proti-bojkotum-izraelskeho-zbozi-pl4-/zahranicni.aspx?c=A100914_074421_zahranicni_aha
- 12 "מדיניותו של האבל הייתה שגויה ומזיקה, טוען הדיפלומט הצ'כי" (צ'כית), 30 בפברואר 2014, http://www.lidovsky.cz/havlova-politika-byla-chybna-a-skodлива-fci-/zpravy-domov.aspx?c=A140530_111312_ln_domov_jzl
- 13 "דרולאק מסיים את תפקידו כסגן שר. הוא ימונה למזכיר" (צ'כית), 1 ביולי 2015, http://www.lidovsky.cz/drulak-konci-ve-funkci-namestka-ministra-zahranici-bude-tajemnikem-1fp-/zpravy-domov.aspx?c=A150701_111918_ln_domov_ELE
- 14 משרד החוץ, אסטרטגיית מדיניות החוץ, 13 ביולי 2015, http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/analzy_a_koncepce/koncepce_zahranicni_politiky_cr.html
- 15 ריאיון בפראג, ספטמבר 2015.
- 16 ראיונות במשרד החוץ של צ'כיה, 2013.